

Bez zastávky v osmdesátce: botanika a ekologie Marcela Rejmánka

K půlkulatému jubileu kalifornského profesora Marka, jak ho jeho žáci a přátelé oslovují, jsme v jiném autorském složení psali do *Živy* před pěti lety (2021, 5: CXLVII–CXLVIII). Přímých i nepřímých žáků je ale dost na to, aby se na vinšování podíleli v různých kombinacích. Zmíněný, již publikovaný text je dostatečně podrobný, abychom na něj mohli odkázat. Zopakujeme ale základní data z curricula vitae Marcela Rejmánka (a přidáme něco z vlastních interakcí s ním).

Narozen 5. června 1946 v Hradci Králové, o botaniku se zajímal od dětství, za středoškolského studia založil botanickou sekci při tehdejší Domě pionýrů v Hradci Králové. V r. 1962 se stal nejmladším členem Československé botanické společnosti při tehdejší Československé akademii věd. V letech 1964–69 studoval na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze nejprve biofyziku, pak přešel na geobotaniku, již je absolventem. Hned po absolutoriu v r. 1969 se stal na katedře botaniky vědeckým aspirantem a posléze technickým asistentem. V r. 1973 se oženil s Eliškou, která vystudovala na PřF UK stejný obor a pracuje v něm dodnes. Krátce pracoval v Ústavu radioekologie a využití jaderné techniky (1977) v Košicích. V letech 1978–83 byl vedoucím Biomatematického střediska z Prahy vymístěných Biologických ústavů ČSAV v Českých Budějovicích. V srpnu 1983 přešel se svou rodinou přes hory Karavanky ilegálně z Jugoslávie do Rakouska, odkud se dostal až do Spojených států amerických. V r. 1984 přednášel statistiku pro biology na Louisianské státní univerzitě v Baton Rouge a v r. 1985 pracoval na stejné univerzitě v Ústavu pobřežní ekologie. Roku 1985 získal místo na katedře botaniky Kalifornské univerzity v Davisu, kde působí dodnes jako profesor,

své přednáškové kurzy má ob rok. Přednášel obecnou a rostlinnou ekologii, zabýval se sukcesí, biologickými invazemi a regenerací tropických lesů. Při svém výzkumu působil v mnoha zemích po celém světě, pravidelně publikoval výsledky v prestižních vědeckých časopisech a obdržel řadu významných ocenění za svou vědeckou práci. Od r. 1989 znovu začal spolupracovat se svými bývalými studenty a kolegy v České republice.

Tady se nabízí bližší představení popularizační aktivity Marka, zejména v našem časopise *Živa* (o té vědecké lze najít nespo-

čet publikačních a bibliometrických údajů v dostupných databázích, včetně článků v prestižním vědeckém časopise *Nature* a citačních ohlasů). Vždy si našel čas ke zpřístupňování témat, jež ho „pálila“, pro vzdělanou i širší veřejnost. Nejčastěji v časopisech *Vesmír* a *Živa*. V *Živě* se jeho publikační aktivita pohybuje v desítkách textů, zčásti před emigrací v 70. a 80. letech 20. století (první článek, s názvem Na botanické hranici Orlických hor, napsal již v r. 1970 se spoluautorkou Helenou Štursovou) a znovu po r. 1989. Bohužel časový hiát několika desítek let, kdy z ilegální emigrace nemohl v domovině publikovat, tvoří nesmazatelnou proluku. Některé články otištěné v *Živě* ještě za předchozího režimu zahrnovaly do té doby učebnicově nezařazené koncepty hýbající novými směry vědy, např. Teoretická východiska ostrovní biogeografie (1983, 1), nebo přibližovaly ekologické fenomény na příkladech z tehdy málo dostupných oblastí, např. Paricútín: sukcese na mladé sopce (1978, 5) nebo Popocatepetl: obraz z alpské vegetace Střední Ameriky (1979, 2). V posledních letech, po výše zmíněných periodických návratech do ČR a obnovené spolupráci s českými kolegy rozšířil svůj tematický záběr od ekosystémových změn na Zemi (Globální oteplování, změny krajiny a ztráty biodiverzity, *Živa* 2020, 5; Jak rychle a proč vymírají rostliny v antropocénu?, 2021, 5) k paleo- nebo spíše archeoekologii hominínů, v níž nashromážděný materiál doufáme v *Živě* ještě uplatní (Richard Leakey, 1944–2022. Hledání původu lidstva a boje o národní parky, 2022, 2; Dva dávné druhy hominínů žily vedle sebe na březích jezera Turkana před 1,5 milionem let, 2025, 2). Zajímá se hlavně o období, kdy došlo k oddělení šimpanzů a hominínů. Osudy a biografie velkých osobností vědy v uvedených oborových směrech Marka vždy inspirovaly a snažil se po svém vydestilovat pro čtenáře jejich odkaz (např. James Lovelock, 1919–2022, a půlstoletí teorie Gaia, 2022, 6). Pro *Živu* napsal také řadu recenzí, články k jubileím osobností a rozhovory.

Vrátíme-li se zpátky na katedru botaniky PřF UK 70. let minulého století, tak za krátkou dobu (1972–77) svého působení na ní v pozici technického asistenta, kariérně výš to nešlo pro odmítání vstupu do komunistické partaje, Marek zavedl kvantitativní a systémovou ekologii do výukového curricula. Protože v té době nemohl oficiálně vést graduační práce studentů, založil „ekologický kroužek“ (jinak to tehdy nebylo možné než pod hlavičkou Socialistického svazu mládeže), kam zval ke studentským besedám odborníky z různých více či méně odlehklých oborů, mnohé disidenty. Zaměstnané smlouvy mu z vůle komunistické věrchušky, zejména neblaze proslulého, pozdějšího normalizačního prorektora UK, docenta botaniky Radovana Hendrycha, prodlužovali vždy pouze o tři měsíce. K nepřízni, kterou ze strany fakultních nadřízených zažíval, přispěla bezděky také *Živa*, v níž byl publikován

1 Marek Rejmánek v Nechvalicích (2021). Foto V. Stibor

2 S vnučkou Delfinou při herbářování rostlin v provincii La Araucanía v Chile. Foto z archivu rodiny Rejmánkových

z iniciativy Marka Rejmánka kritický článek, na což může jako přímý aktér vzpomenout první z autorů tohoto textu. Byl tehdy spoluautorem článku s názvem *Některé naléhavé problémy ochrany přírody* (Živa 1976, 4: 122–124) jako třetí z trojice reprezentující tři instituce – Univerzitu Karlovu, Československou akademii věd a Národní muzeum. Třetím autorem, jako první v autorském pořadí, byl Jiří Soják.

Článek vyšel v době, kdy tehdejší ředitel Krkonošského národního parku Jiří Svoboda schválil, aby se v Krkonoších zbudovala síť komunikací včetně těch vedoucích přes horská rašeliniště a na jejich podklad se použil vápenec z podkrkonošského lomu. To by bylo likvidační pro kyselomilné rostlinstvo rašelinišť, resp. unikátně zachovalou horskou tundru. Když kritický článek vyšel, dostali z KRNAP naši nadřízení ve všech třech institucích, potažmo jejich stranické organizace, dopis požadující sankcionování (nejlépe vyhazovem) autorů článku, kteří „byli proti rekreačním výdobytkům dělnické třídy“. Naštěstí ne všichni činovníci podlehlí tendenci rétorice obvyklé při úmyslech škodit, postavili se za nás a pouze v případě Marka to bylo zneužito jako další příležitost k jeho existenci na fakultě. Zanedlouho se ji rozhodl opustit a odešel do nově založeného Ústavu radioekologie v Košicích. Když zjistil, že i tam se vědecká práce spíše jen předstírá, zakotvil v nově vznikajícím centru Biologických ústavů ČSAV v Českých Budějovicích. Další příběh, začínající emigrací nejprve do Rakouska, pak do USA – Louisiany a posléze do Kalifornie na katedru botaniky Kalifornské univerzity v Davisu – už známe.

Dlouhou řadu posledních let se Marek zabývá rostlinnými invazemi v globálním měřítku, jeho práce jsou také celosvětově respektovány, jak dokládá citační analýza. Sám považuje za klíčové setkání s významným botanikem a ekologem Davi-

dem Richardsonem v Jižní Africe, jehož tématem byly invaze borovic. Markovo matematické zpracování jeho dat přispělo k vysvětlení rozdílů v invazi druhů, a to za pomoci malého počtu parametrů. Predikční model pomohl odhadnout invazní potenciál obecně u jehličnanů.

Trochu „utajená“ zůstala jeho překladatelská a tvůrčí činnost v poezii. Nevíme, jestli se mezi botaniky a ekology ví, kolik poetických „čísel“ Marek publikoval a kde. Zmiňovali jsme se o tom již v článku k jeho pětasedmdesátce. Poslední v delší nepřetržité řadě příspěvků vychází v edici almanachů České básně letos. Obecně ho vývoj v české kultuře vždy zajímal: pražská divadla 60. let, prkna Violy a aktéři na nich se často míhají v jeho vzpomínkách na mladá léta.

Markova sečtenost na širší škále témat, od toho, jak se čmeláci chladí, po exoplanety, je posilována obdivuhodným cestovatelstvím, zpravidla i se ženou Eliškou, někdy také syny a vnoučaty (např. Chile, Turecko, Kyrgyzstán, Belize, Madagaskar, Írán, Kostarika, Bhútán, naposledy Aljaška). Fyzická kondice pro přechody vysokohor je v jeho věku obdivuhodná. Však také prostřednictvím projektu *Paměť národa* vyslal poselství dnešním mladým: „Cestujte a poznávejte. Vážte si demokracie. Nemáte žádné srovnání, v demokracii jste se narodili. Věřte však, že je tak úžasné cestovat. Můžete dostat literaturu z celého světa, můžete svobodně poznávat a vzdělávat se.“

V následující pasáži připojujeme individuální příspěvky autorů tohoto textu tak, jak nám Marek utkvěl v paměti coby učitel, vědec a kolega (uvozeno iniciálami jmen).

● **I. S.:** S Marcelem Rejmánkem jsem se seznámil v polovině 60. let na botanické sekci pořádané pro žáky a studenty Krajským domem pionýrů a mládeže v Hradci Králové a více na jednom z týdenních průzkumů Vraních hor, které o prázdninách

3 Skloněné hlavy botaniků značí obdiv nad druhovou pestrostí lučních společenstev ve Slovenském ráji (červen 2026). Marek Rejmánek uprostřed

4 Na čele exkurze se svými nejstaršími bývalými žáky ve Slovenském ráji (2026). Foto Ž. Michálková (obr. 3 a 4)

organizoval a na který dodnes vzpomínám. Určitě to nebyla stroze vědecká akce. Do Královce nás asi 8 účastníků cestovalo na korbě traktoru, který se nám podařilo stopnout za Trutnovem. Do hor jsme šli podél hranice s Polskem, již někdo ze zvědavosti přeběhl tam a zpět. Bdělí polští pohraničníci to z lesíka viděli a až do tmy nás podél státní hranice souběžně doprovázeli. Večer jsme leželi v trávě a pozorovali „padající“ Perseidy a Marek nám při tom vykládal mnoho zajímavého o vesmíru. Průzkumu se účastnil i Peter Jurkovič, pozdější parazitolog a známý bluesový kytarista, který sbíral na železničních pražcích a skalách zmije a dával je do plátěných pytlíků. Jeden večer, kdy začalo pršet, si hady před deštěm schoval do našich pohorek a ráno se nám, neinformovaným, špatně obouvalo. O herpetofauně Vraních hor účastníci bádání publikovali i odborný článek ve sborníku Hradeckého muzea (Jurkovič a Rejmánek 1969). Během terénní prospekce jsme se naučili hodně o místní flóře a vegetaci. Pamatuji si, že se hodně času trávilo určováním nalezených druhů ostřic. Výsledky z tohoto botanického průzkumu byly prezentovány ve Studiích ČSAV (Duhová a kol. 1970). V terénu nám Marek ale vykládal např. i podrobnosti o geologii Vraních hor, chemických vlastnostech, úživnosti a záhřevnosti místních hornin a vztazích mezi vlastnostmi hornin a vegetací sledovaného území. Poslední den akce jsem vyhládlý, ale spokojený, sešel do vesnice a v místní Jednotě u zastávky autobusu si koupil tři rohlíky a sklenici mléka. Byl to nezapom-

menutelný zážitek – nic chutnějšího jsem dosud nejedl.

● **O. R.:** Na Markovi nás jako studenty geobotaniky přitahoval netradiční přístup k přednáškám, s poznatky, které se nedaly najít v klasických skriptech nebo v dostupných knihách o ekologii. Organizoval také přednášky s výraznými osobnostmi, z nichž snad nejvíce mě zaujala prezentace knihy Meze růstu geochemikem Bedřichem Moldanem (který ji samizdatově přeložil a nedávno vyšla po 54 letech v nakladatelství Karolinum). Závěry této publikace od manželů Danellý H. a Dennise L. Meadowsových mají platnost i dnes. Výraznou změnou na oddělení geobotaniky bylo Markovo systematické zadávání diplomek zaměřených na různé aspekty zarůstání úhorů v Českém krasu. Na rozdíl od předchozích víceborových prací lokalizovaných na jednom geomorfologickém objektu, kopci Oblík v Českém středohoří, zde přistupoval další aspekt – čas. Výsledkem týmu studentů z různých ročníků pod vedením Marka a později Jany Osbornové bylo poznání směru a rychlosti vegetační sukcese na opuštěných polích až po konečné stadium lesa. V průběhu zarůstání došlo k druhovým změnám vegetace, ke změnám zásob odumřelé biomasy a jejímu mikrobiálnímu rozkladu. Změny struktury vegetace vedly k půdním změnám, především v zásobách a dostupnosti některých živin. Dost nám vadilo chemické zadání diplomek, vždyť některé byly chemickoanalytické nebo pedochemické a povinných chemií jsme měli víc než dost. Ale časem se ukázaly i výhody komplexního přístupu. Výzkum na společných plochách umožnil také plno zábavy. A snažší vysvětlení některých změn a praxe na jiných pracovištích s lepším přístrojovým vybavením nám dala i možnost širšího uplatnění, tedy nejen v botanice, ale třeba v chemii. Na tento typ studia úhorové sukcese později navázali další pracovníci z jiných vědeckých ústavů, např. Ústavu půdní biologie AV ČR, a tak se úhory staly objektem studia i v jiných krajích Čech.

Nejen obě hospody – na březích Berounky v Srbsku – ale stále ještě travnatá stadia našich úhorů na skále nad řekou se staly oblíbeným místem. Vodili jsme sem exkurze s další generací studentů, jezdili se svými rodinami na výlety nebo zvali J. Osbornovou na oslavy kulatin (již v době emigrace Rejmánkových).

Skvělé byly výlety s Markem, které tehdy směřovaly především do slovenských pohoří, zejména Roháčů, Bukovských vrchů a Strážovských vrchů. Kromě poznání karpatské flóry, lavinových drah nebo horní hranice lesa obsahovaly i kulturní aspekt a nebyly pro změkčilé studenty. Vzpomínám na jeden předjarní výlet do Bukovských vrchů na samý východní konec Československa. Konec zimy byl ideální na ověření případného fungování anemo-orografických systémů na hraničním polsko-slovenském pohraničním hřebeni s výškou přes tisíc metrů. Slíbené ubytování v salaši jsme v noci po výstupu sněhem na hřeben našli. Byla trochu příkrčená a zborcená na stranu, ale jako základna skvělá. Druhý den po hraničním hřbetu až na Kremenec byl plný slunce, a tak s koncem dne se rozbředlý sníh změnil v ledovou krustu. Bez čelo-

vek jsme již za tmy klouzali a padali po svazích zpět. Naše nevalné lyžařské schopnosti vedly ke zlomení běžky u spolužačky přezdívané Zoubeliška. Ale našťastí jsme měli i plastový sáček a provizorní spoj fungoval až k základně.

V neposlední řadě je nutné zmínit silné sociální citění u Marka. Po skončení školy nám jako mladé rodině zapůjčil bezúplatně svůj byt – sám tehdy již působil v Českých Budějovicích. V Dejvicích jsme pobývali několik let a byt pak ještě déle využívala další rodina z botanické komunity.

● **R. P.:** I když nepatřím k přímým Markovým žákům a znám se s ním osobně relativně krátce, mohu reprezentovat skupinu lidí z mladší generace, která spoluprací s ním byla ovlivněna. Naše cesty se sešly díky Markovu zájmu o region, z něhož oba pocházíme. Jako rodilý „Hradečák“ se do Hradce Králové několikrát v roce vrací. Kromě širokého záběru se věnuje též východočeským lokalitám, svým průzkumům z mládí a odkazu významných botaniků, kteří zde pracovali. Odborně jsme se potkali při společném průzkumu přírodní rezervace Buky v Vysokého Chvojna – lesní rezervace založené markrabětem Pallavicinim v r. 1884. Na základě aktuálního floristického a fytoecologického průzkumu i dendrochronologických odběrů jsme ještě společně s Janem Doležalem provedli srovnání s daty Rudolfa Mikyšky po 90 letech. Výsledky jsme publikovali v časopise Plant Ecology a v regionálním periodiku Acta Musei Reginaehradecensis. Terénní průzkum s Markem je velmi obohacující nejen pro pohodovou a systematickou práci, ale i díky diskuzím nad různými tématy včetně vyprávění o studiích v Praze, zkušenostech z Kalifornie, univerzity v Davisu a různých částí světa, kde cestuje.

Velmi si vážím jak těchto setkání, tak e-mailové komunikace a zaslání inspiračních článků a podnětů i kreslených vtipů. Ráda jsem využila Markovy nabídky

přednášek pro mé studenty na Univerzitě Hradec Králové na téma světových rostlinných invazí nebo globální změny klimatu. Ve vitrinách v práci mám od Marka osobně dovezené položky několika amerických druhů borovic, které zvyšují „exotiku“ mé výuky. Mám ráda jeho otevřenost, ochotu naslouchat, diskutovat a pomáhat.

Sklizeň ve vědě – závěrem

Marcel Rejmánek za svou vědeckou práci obdržel řadu ocenění, po r. 1989 také u nás. Jsme v Živě, tak jmenujme nejprve cenu udělovanou redakční radou a redakcí Živy za popularizaci biologie – Purkyňovu cenu za nejlepší článek (jeho název zmíněn výše) v tomto časopise za r. 2020. Roku 2005 byl zvolen členem Učené společnosti České republiky. V témže roce obdržel při příležitosti 85. výročí založení Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy od své alma mater medaili Za zásluhy. V r. 2018 převzal čestnou oborovou medaili Gregora Johanna Mendela za zásluhy v biologických vědách, udělovanou Akademií věd ČR. Jeho jméno je zařazeno v knize Sto českých vědců v exilu. Encyklopedie významných vědců z řad pracovníků Československé akademie věd v emigraci (Štrbáňová a Kostlán, Academia 2011). Jeho vzpomínky lze také nalézt mezi pamětníky na internetových stránkách Paměti národa.

Popřejme na tomto místě Markovi za celou širokou komunitu botaniků, resp. ekologicky orientovaných biologů i za redakci Živy zdraví potřebné k pohybu po světové scéně a neutuchající dar nápadů doprovázený ochotou podělit se o ně. A také veselou mysl podepřenou rodinnou pospolitostí.

Použitou literaturu a přehled článků M. Rejmánka publikovaných v Živě uvádíme na webové stránce časopisu.

